

MISHEL MONTENNING IJTIMOYIY-FALSAFIY QARASHLARI

Muhamedov Asror Asadovich, Alfaraganus universiteti dotsenti,
falsafa fanlari doktori
(Professor, f.f.d. G.K.Masharipova tahriri ostida)

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF MICHEL DE MONTAIGNE

Muhamedov Asror Asadovich, Associate Professor, Alfaraganus
University, Doctor of Philosophy

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МИШЕЛЯ МОНТЕНЯ

Мухамедов Асрор Асадович, доцент Университета
Альфараганус, доктор философии

<https://orcid.org/0009-0007-9499-5828>

e-mail:

asrormukhamedov24@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Mishel Montenning ijtimoiy-falsafiy qarshlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. “Uyg‘onish davrida mutafakkirlar Yunon-Rim madaniyatini “qayta tiklash”ni o‘zining asosiy vazifasi qilib qo‘ygan va uni o‘zining so‘nggi o‘rta asr sivilizatsiyasi erishgan muvaffaqiyatlari bilan oziqlantirishga intilgan gumanistik xristianlik e‘tiqodi va qadimiy donishmandlikning uzviy sintezini amalga oshirdilar. Mishel Monten falsafasidagi dogmatizmga qarshi isyonkorlik bu nafaqat o‘z davrining mutafakkiri, balki davlatning katta amaldorining ijtimoiy rivojlanish yo‘lidagi to‘siqlarni baratarf qilishga qaratilgan intilishlari ifodasidir. Hozirgi kunda O‘zbekistonda allomaning shu kabi g‘oyalarga kuchli ehtiyoj mavjud.

Kalit so‘zlar: oila, tarbiya, inson, iymon, axloq, xudo, inson e‘tiqodi, vijdon.

Abstract: The article scientifically substantiates the socio-philosophical views of Michel de Montaigne. “Thinkers of the Enlightenment, who made the “revival” of Greco-Roman culture their main task and sought to feed it with the achievements of their own late medieval civilization, carried out an organic synthesis of humanistic Christian faith and ancient wisdom”. The rebellion against dogmatism in the philosophy of Michel de Montaigne is an expression of the desire of not only the thinker of his time, but also a high-ranking statesman to remove obstacles to social development. Currently, in Uzbekistan, there is an urgent need for such ideas from scientists.

Key words: family, education, man, faith, morality, God, human beliefs, conscience.

Аннотация: В статье научно обоснованы социально-философские взгляды Мишеля Монтеня. «Мыслители эпохи Просвещения, сделавшие своей главной задачей «возрождение» греко-римской культуры и стремившиеся подпитать ее достижениями собственной позднесредневековой цивилизации, осуществили органичный синтез гуманистической христианской веры и античной мудрости». Бунт против догматизма в философии Мишеля Монтеня является выражением стремления не только мыслителя своего времени, но и высокопоставленного государственного деятеля устранить препятствия на пути общественного развития. В настоящее время в Узбекистане ощущается острая потребность в подобных идеях со стороны ученых.

Ключевые слова: семья, воспитание, человек, вера, нравственность, Бог, человеческие убеждения, совесть.

KIRISH (INTRODUCTION). Jahonda ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda buyuk allomalar tomonidan yaratilgan falsafiy merosni o'rganish masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ming yillar avval ko'tarilgan ijtimoiy muammolar va ularning yechimiga doir Sharq va G'arb allomalarining konsepsiyalari bugungi kunda ham o'zining ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan. Ayniqsa, Mishel Montenning ijtimoiy-falsafiy qarshlarini o'rganish, bugungi kundagi ma'naviy kemtiklarni to'ldirishga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mishel Monten ijodida oila va tarbiyaning ustuvorligi asosida shaxsning o'zini o'zi rivojlantirishiga katta e'tibor berilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI (LITERATURE REVIEW). Mishel Monten ijodi Yevropa va o'zbekistonlik olimlar tomonidan o'rganilgan. P.S.Taranov Mishel Monten asarlarining biografik lug'atini ishlab chiqqan. Unda Monten ijodining bosqichlari ijtimoiy muhit va adib dunyoqarashidagi o'zgarishlar transformatsiyasi nuqtayi nazaridan ochib berilgan. A.V.Dyakovning alloma asarlariga bag'ishlangan asarlari ham diqqatga sazovordir. Shuningdek, V.Vizginning "Fransuz tafakkuri haqidagi ocherklari"da ham Monten falsafasiga doir qarashlar mavjud. I.Baklanov, O.Baklanova va Ye.Avdeyevlar tomonidan yaratilgan qator tadqiqotlarda Monten falsafasida bilimning o'rni va roli xususida qiziqarli faktlar mavjud.

O'zbekistonda Mishel Montenning falsafiy merosi bo'yicha U.E.Qurbonovning "Yetuk axloqiy shaxsni shakllantirishning falsafiy omillari (Mishel Montenning "Tajribalar" asari asosida)" mavzusidagi dissertatsiyasi alohida ahamiyatga egadir [1, 9-b]. Ushbu asarda birinchilardan bo'lib alloma ijodi keng miqyosda qamrab olindi. Shuningdek, S.Yuldoshev, R.Karimov, Q.Nazarov, D.Normatova, G.Ro'zmatova, A.Samadov, M.Usmonov, S.Choriyev, X.Shayxova, S.Shermuhamedov, Q.Shodmonov, G.Qobulniyozova, O.G'aybullayev kabi olimlarning asarlarida ham faylasuf merosining u yoki bu jihatlari xususida so'z boradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY). Tadqiqotda analiz, sintez, tarixiylik, sinergetika va germenevtika usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS). Mashhur faylasuf va mutafakkir Monten o'zining "Tajribalar" nomli asarida talaygina muammolarga to'xtalib o'tishga harakat qiladi. Jumladan, bu muammolar orasida haqiqat muammosi va axloqiy ta'limotlar alohida ajralib turadi. Diniy skeptitsizm – diniy qonun-qoidalarni dinning o'zi deb hisoblash mutafakkirni kishining asosiy axloqiy jihatlarini shakllantirishda faqatgina dinning o'ziga tayanmasligiga sabab bo'ladi. Masalan, "Reformatsiya davrida keng tarqalgan inson iymoni axloqqa muhtoj emas, xudo faqat inson e'tiqodi bilan qiziqadi degan tushunchani rad etib, quyidagilarni ta'kidladi: e'tiqod va vijdon birligi inson ishlarida yaqqol namoyon bo'ladi" [2,133-b].

"Tajribalar" asarining bosh g'oyasi – insonning tabiati, ma'naviy va axloqiy olami hisoblanadi. Monten falsafasi, avvalo, axloq qoidalari, oqilona, ezgu hayotni targ'ib qiluvchi ta'limot vazifasini bajaradi. Monten inson axloqi to'g'risidagi ta'limotini o'zining tabiatiga asoslanib quradi. Muallif aytadiki, jamiyatdagi har xil etnik guruhlar, uyushma, jamoalar, tabiiyki, turli-tuman diniy va milliy urf-odatlariga amal qiladi. Bu esa ular o'rtasidagi asosiy farqlarni keltirib chiqaradi. Muallif buni keng tarqalgan rasm-rusum, umuman, e'tiqod singari an'anaviy farqlar bilan izohlaydi. Faylasuf ushbu masala bo'yicha keng tarqalgan fikrlarning nisbiyligini isbotlash uchun turli xalqlarning urf-odatlarini sanab o'tarkan, bu haqda o'zining asarida kengroq to'xtaladi. Bundan tashqari, u axloqni yaratmaydi. U ezgulik va yozuvlik o'rtasidagi farqning nisbiyligini quyidagicha e'tirof etadi: "...ular tashqi sharoitga va odamlarning turmush darajasiga bog'liq bo'lgani uchun kundalik hayotda qo'llaniladi"[3,421-b]. Barcha falsafiy ta'limotlar insondagi tabiiy va ijtimoiy sifatlar bilan uzviy bog'lanadi, albatta. Ammo Monten aytayotgan fazilat yangi davr paytida din vakillari tomonidan singdirilgan xatti-harakatlar axloqi to'g'risidagi sxolastik g'oyalar bilan o'zaro

bog'liq emas, ular asketizm va diniy fanatizm bilan ajralib turardi.

Monten ta'kidlaganidek, chinakam fazilat "sxolastlar aytganidek, tik, notekis va chiqish qiyin bo'lgan tog' cho'qqisida emas"[4,340-341-bb]. Faylasuf voqelik muammolari bilan tanish bo'lmagan axloqiy falsafani rad etadi. U istehzo bilan Sorbonnadagi talabalar birinchi o'quv yilidayoq ko'plab kasalliklarni boshdan kechirayotganini, hatto Arastuning abstinensiya zarurligi to'g'risidagi ta'limotiga ham erishmaganligini aytadi. U kinoya bilan axloq falsafasini hayot muammolariga "juda oqilona" yondashish deb ataydi. Misol tariqasida, muallif bu umumiylik yoshlarning kundalik tajribasida, Fichino va butun Platon maktabining muhabbat haqidagi nazariy risolalarida keng tarqalmaganligini ta'kidlaydi. Montenning aytishicha, "Platonik muhabbat to'g'risida o'qituvchilar muhabbati, yosh yigitning muhabbat haqidagi fikrlari borasida uning tushunchasi va tajribasi yetishmasligini hisobga olishmasdan, u qanday harakatlar qilishi kerakligi haqida gapirishadi. Shu munosabat bilan muallif shaxsning haqiqiy aqliy harakatlari bilan bog'liq holda mavhum fikrlash o'rniga puxta tahlil qilish zarurligi haqida gapiradi"[5,189-b]. Muallif sxolastiklar va zohidlar tomonidan o'ylab topilgan, uni "insoniyat uchun dahshatli va qo'rqinchli" qilgan "ahmoq va mavhum obrazni, yovuz, tahdidli, yomon fazilatni" qat'iyon rad etadi. U yangi gumanistik axloqiy idealni ilgari suradi, fazilatni "go'zal, g'alaba qozongan, mehribon, yumshoq, ammo shu bilan birga jasur, g'azab, norozilik, qo'rquv va zulmga qarshi murosasiz nafratni kuchaytiradi"[4,206-b], - deb qabul qilishga chaqiradi. Uning fikriga ko'ra, aynan shunday fazilat odamni baxt va zavqqa yetaklashi mumkin.

Mutafakkir M.Monten odamning ichki dunyosi axloq, ruh, tana, undagi moddiy va ma'naviy borliqlardan iborat, deydi. Bundan ko'rinadiki, inson tabiatida yaxshilik va yomonlik chambarchas bog'liqdir. U esa ruh va tana o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab, shunday deydi: "Ruhning barcha harakatlari inson tanasining turli qismlari yordamida amalga oshiriladi" [4,255-b]. Ushbu muhim birlikni tan olish nafaqat bilish nazariyasining, balki Monten

axloq tushunchasining ham asosini tashkil etadi. Monten inson axloqi to'g'risidagi ta'limotini o'zining tabiatiga asoslanib quradi. Uning fikricha, turli etnik guruhlar o'rtasida turli xil shakllarda keng tarqalgan marosimlar to'g'ri xulq-atvor asoslarini shakllantirish uchun asos bo'la olmaydi"[1,96-97-bb].

Shunday qilib, faylasuf axloqning asosiy maqsadi insonning yerdagi dualistik axloqida, ammo abadiy najot topishda emasligini tushuntirishga harakat qildi. Fransuz faylasufining axloq tushunchasi ruhning abadiyligi haqidagi tushunchani o'z ichiga olmaydi, bu esa diniy axloqning asosiy poydevoridir. Montenning, inson qalbining o'lmasligini tabiat va inson ongi emas, balki faqat din, e'tiqod va Xudo hal qiladi, degan xulosasi Arastuning shaxsning o'lmasligini isbotlovchi idealistik falsafa orqali ratsional talqinidan qochishga qaratilgan. U o'lmaslikni tasdiqlovchi "tabiiy" va "ratsional" dalillarning yo'qligini bu boradagi prinsipial dalillarning yo'qligi deb hisoblaydi va diniy an'analar va xalq afsonalari doirasidan chiqmasligini aytadi. Bunday dunyoqarashda yana bir narsa juda katta ahamiyatga ega. Monten tomonidan ishlab chiqilgan axloq to'g'risidagi ta'limot shunday tuzilganki, u oxiratni hisobga olmaydi. Faylasufning so'zlariga ko'ra, "tabiat odamni barcha tirik mavjudotlarning o'limi muqarrarligi orqali Koinotni boshqaradigan tartibning bo'g'inlaridan birini his etishga o'rgatadi" [4, 206-b]. Ruh va tanani ajratish o'limga olib keladi va insonni yo'q qiladi. U insonning tug'ilishi va o'lishi, hayot va o'limning daxlsiz qonuni amal qiladigan muhitning belgilangan chegaralaridan chiqib ketishi haqidagi da'volarni kulgili va bema'niligi haqida gapiradi. Muallif bu borada odamlarga ko'rsatma beradi: "Sizdan keyingi va sizning tug'ilishingizdan oldingi vaqt bir-biridan farqlanmaydi va sizning bu jarayonga hech qanday daxlingiz yo'q"[4,119-b]. Shu asosda mutafakkir yer yuzidagi hayot davomida insonning to'g'ri va oqilona xulq-atvorini aniq belgilab olish zarurligini aytib, axloqni qaror toptirish yo'lini ko'rsatadi.

Monten o'z asarida ta'kidlaganidek, insonning asosiy vazifasi "bema'ni absurd tuyg'u"dan kelib chiqadigan yerdagi asketizmni rad

etishdir, chunki “axir, bu bizda mavjud bo‘lgan yagona narsa, bu bizning mavjudligimizdir”[5,30-b]. Ushbu masala bo‘yicha mulohazalarni davom ettirib, muallif insoniyatning “ota-onasi” bo‘lmish tabiatning ko‘rsatmalarini eslatib o‘tadi. Mutafakkir inson va tabiatni farzand va uning onasiga qiyoslaydi. “Bu dinga va Xudo va‘da qilgan o‘lmaslikka bo‘lgan ishonchni yo‘q qiladi. Ikkinchisini inkor etish nafaqat axloqni buzmaydi, balki uni ko‘proq shakllantiradi, chunki u ratsional yondashuvga asoslanadi”, degan fikrlarni u axloq to‘g‘risidagi ta’limotning asosi hisoblanadi, degan xulosaga keladi”[6,94-b].

Mutafakkir “yaxshi va barcha tabiiy qonunlarga muvofiq” yashashni tabiatning insonga yuklangan asosiy burchi, deb biladi. Mutafakkir fikricha Epikur talqinidagi “axloqqa nisbatan asketizm insonni dunyodan, hayotdan, dunyoviy ishlardan va zavq-shavqlardan qaytaradigan asketizm bilan farq qiladi” [7,412-b]. Mutafakkir ta’kidlaydiki: “Men uchun yerdagi hayotni boshqaradigan g‘ayriinsoniy donolik dushman bo‘lib, u jismimizga g‘amxo‘rlik qilishdan nafratlanishimizga sabab bo‘ladi” [4,40-b]. Faylasufning pozitsiyasi lazzatlanishning qonuniyligi va tabiiyligini tan olishga, shuningdek, tabiat insoniyatga bergan barcha narsani minnatdorchilik bilan qabul qilishga qaratilgan. Muallif o‘z pozitsiyasini inson o‘zi uchun foydali bo‘lgan narsadan foydalanishini tabiat qonuni ekanligi bilan izohlaydi, unga ko‘ra inson o‘zi uchun foydali bo‘lgan narsadan zavq oladi. Bunday holda muallif shahvoniy lazzatlar haqida gapirmaydi. Uning tushunchasiga ko‘ra, rohatlanish, eng avvalo, hayotning ne‘matlaridan oqilona foydalanishdir: “Men barcha tabiiy lazzatlarga e’tibor bermaslikni noto‘g‘ri deb bilaman. Xuddi shunday, ularga o‘ta berilish ham noto‘g‘ri” [4, 40-b].

Mutafakkir inson hayoti ko‘p qirrali va yaxlit bo‘lishi kerakligini, uning hayoti doirasida muqarrar bo‘lgan quvonchni ham, zavqni ham, azob-uqubatlarni ham o‘z ichiga olishi kerakligini ta’kidlaydi: “Inson hayotida qiyinchiliklar ham bo‘lishi kerak. Inson har doim qiyinchilikdan qochmasligi va har doim rohatda yashashga intilmasligi kerak”[4,191-b]. Montenning

aytishicha, haqiqiy faylasuf hayotni barcha murakkabliklari bilan qabul qilishi, jismoniy va ruhiy azoblariga yetarlicha bardosh berib, o‘zining Yer yuzidagi taqdirini munosib qarshi olishi kerak. Muallif o‘z asarlarida dehqonlar hayotini namuna sifatida keltiradi: “Menimcha eng nomunosib narsa, soddaligi tufayli kishilarning past sinf bo‘lib ko‘rinishidir; Qolaversa, ularning hayoti menga eng tartibliдек tuyuladi: dehqonlarning muomalasi va nutqi martabali faylasuflarimizning muomalasi va nutqidan ko‘ra, haqiqiy falsafa ko‘rsatmalariga ko‘proq mos keladi”[8,1516-b]. Ta’kidlash joizki, buyuk fransuz mutafakkirining bu fikri buyuk rus yozuvchisi va mutafakkiri Lev Tolstoy shu qadar maftun etganki, u Montenning bu xulosasini o‘zining mashhur “O‘qish doirasi” asariga kiritgan.

Mutafakkirning o‘z hayoti haqidagi mulohazalarini aks ettiruvchi “Tajribalar” asarining butun mazmuni ana shu haqiqatni ta’kidlaydi. Inson shaxsining erkinligi va mustaqilligini himoya qilish uchun muallif xristian axloqi tomonidan ilgari surilgan talablarga qarshi turib, shunday deydi: “Otam birovdan eshitganki, odam o‘z yaqini uchun o‘zini, ya’ni o‘z manfaatini unutishi kerak, ayniqsa, individuallik va umuminsoniylikni qiyoslab bo‘lmaydi. Dunyoda hukmron bo‘lgan qonun-qoidalarning aksariyati jamiyat farovonligi uchun ishlashimiz uchun bizni izolyatsiyadan olib chiqish va harakat qilish vazifasini qo‘yadi. Shunda biz jamiyat farovonligi uchun ishlashimiz mumkin. Ular odamlarga foydali ta’sir ko‘rsatish, ularni o‘z “men”idan yuz o‘girishga majbur qilish uchun o‘ylab topilgan”[9,137-b].

Mutafakkir xudbinlikni jamiyatda keng tarqalgan ikkiyuzlamachilikka qarama-qarshi qo‘yadi. Shu sababli, yangi zamonning “jamiyat uchun yashash” talabi o‘z manfaati yo‘lida, o‘z xudbinliklarini boshqalarning yelkasiga yuklaydigan niqob sifatida ko‘riladi. Qolaversa, faylasuf o‘rta asrlar mulkiy axloqi qoldiqlariga qarshi chiqib, bu axloq shaxsni shaxs sifatida emas, balki an’anaviy jamiyatning bir qismi sifatida tan oladi, deydi. Monten hayotini jamiyat manfaatlariga bag‘ishlagan odamlarning xatti-harakatlarini shubha ostiga qo‘yish orqali o‘z fikrini yanada rivojlantirdi. Muallif kinoya bilan o‘z fikrlarini shunday

ifodalaydi: “Hayotimiz uchun qo‘rquv unchalik muhim emasdek, keling, xotinlarimiz, farzandlarimiz, oila a‘zolarimiz hayotidan ham qo‘rqaylik!” Bizning o‘z ishlarimiz bilan, muammolarimiz kamdek, yana do‘stlarimiz va qo‘shnilarimiz ishlariga qo‘shilaylik, bosh qotirib, azob chekaylik! Biz boshqalar uchun yetarlicha yashadik, lekin hech bo‘lmaganda, qolgan umrimizni o‘zimiz uchun yashaylik. Keling, barcha fikr va niyatlarimizni o‘zimizga va o‘z manfaatimizga sarflaylik”[10,39-42-bb].

Ushbu egoistik fikr odamni butun jamiyatga qarshi qo‘ymaydi. Asosiysi, Monten shaxsining tarjimai holidan hammaga ma‘lumki, mutafakkir Bordo meri etib saylangandan so‘ng u darhol Italiya safaridan qaytgan, u jamoat manfaati uchun begona shaxs emas, sadoqatli, farzandlari va oila a‘zolariga g‘amxo‘r inson, faol jamoat arbobi edi. Bular Montenning o‘z qobig‘iga o‘ralib qolgan egoist emasligidan dalolat berib turadi.

XULOSA. Inson shaxsini ozod qilish katta tarixiy ahamiyatga ega. Ayniqsa, shu masala kun tartibida dolzarb bo‘lib turgan vaqtda uning qarashlari o‘ziga xos tarixiy va ijtimoiy tushuncha chegaralaridan ham yuqori ekanligini anglatadi. Monten o‘zining axloqiy ta‘limotida inson hayotining o‘zini o‘zi ta‘minlashini tan olishga katta ahamiyat beradi va bu uning maqsadi ekanligini ta‘kidlaydi. Mutafakkir, uning hayoti va faoliyati jamiyat uchun muhim va ahamiyatli bo‘lishiga qaramay, nimaga erishganini, qilgan harakatini ko‘rsatmaydi. Ammo “bizning eng yaxshi yutug‘imiz tafakkur ila hayotdir”, deb xulosa qiladi mutafakkir. Shunday qilib, inson hayotiga mazmun va poydevor beradigan axloqiy mazmundir. Mutafakkirning fikriga ko‘ra, hayot aslo gunohlarni yuvish va ular uchun tovon to‘lash vositasi emas, u munosib mazmun va asosga ega bo‘lishi kerak. Ushbu ma‘noni rivojlantirish doirasida inson birinchi navbatda o‘ziga e‘tibor qaratishi kerak, aynan shu yerda haqiqiy axloqiy xulq-atvor asoslari yaratiladi. Mutafakkir ta‘kidlaganidek, hukmronlik va xurofotlarga bo‘ysunmaydigan insonning mustaqil axloqiy pozitsiyasi inson shaxsining eng

yuqori yutug‘idir. Shu narsa e‘tirofga loyiqdir. Ammo, bu birmuncha mustaqillikni ham taqozo etadi. Montenning fikricha, mustaqil shaxs uchun faqat shunday xatti-harakatlar me‘yordir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Қурбонов У. Етук ахлоқий шахсни шакллантиришнинг фалсафий омиллари (Мишел Монтеннинг “Тажрибалар” асари асосида): Фалс. фан. бўй. фалс. док... дис. – Бухоро, 2022. – Б. 9
2. Визгин В.П. Очерки французской мысли. – М.: ИФ РАН, 2013. – 133 с.
3. Балашев Л.Е. Философия. – М.: Дашков и Ко, 2018. – 421 с.
4. Монтень М. Опыты. Подготовили Бобович А.С., Коган-Бернштейн Ф.А., Рыкова Н.Я., Смирнов А.А. Том III. – М.: Наука, 1979. – 340-341 с.
5. Савицкий С. Праздность и свобода по Монтеню // Философско-литературный журнал Логос. 2019. Т. 29. – № 1(128). – С. 189–202.
6. Дьяков А.В. Монтень как современный философ (к 440-летию со дня рождения // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2014. – Тошкент, 15. – № 2. – С. 94.
7. Балашев Л.Е. Философия. – М.: Дашков и Ко, 2018. – 412 с.
8. Muhamedov A.A. Michel Montaigne is a renaissance creative // Necmettin Erbakan University Press (NEU PRESS) Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok No: 11 Meram / Konya / Türkiye 0332 221 0 575// 2023. – P. 1514-1526.
9. Muhamedov A.A. G‘arb renessansiga turtki bo‘lgan omillar // Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. – Toshkent, 2024.- В 136-145.
10. Muhamedov A.A. Michel De Montaigne: Creator of renaissance period// World Bulletin of Social Sciences (WBSS) Available Online at: <https://www.scholarexpress.net> Vol. 37, ISSN: 2749-361X. August 2024.-B 39-42.